

18.07.2013. Суд Європейського Союзу. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=139745&doclang=EN> (дата звернення: 26.04.2025).

4. Окрема думка суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Желтобрюх І.Л., Білоуса О.В. від 23.02.2023 у справі № 640/17091/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109541946> (дата звернення: 26.04.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-52>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Похиленко Ірина Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права та публічного управління,

Київський національний університет будівництва і архітектури

м. Київ, Україна

Цифрова трансформація охопила всі сфери суспільного життя, і судова система не є винятком. В якості прикладу можна навести Китай, де штучний інтелект повністю інтегрували у правову систему. Відповідно до звіту Верховного народного суду КНР [1], штучний інтелект типу система систем (smart court SoS system of systems) тепер підключений до комп'ютера кожного судді на території Китаю. Програма автоматично пропонує номери схожих судових справ, а також рекомендує закони та ухвали. Крім того, штучний інтелект складає проекти юридичних документів та виправляє передбачувані людські помилки у вироку. Також штучний інтелект скоротив середнє робоче навантаження суддів більш ніж на третину. З 2019 до 2021 року програма заощадила громадянам Китаю 1,7 млрд робочих годин. Система також скоротила витрати китайців на юридичні послуги: у зазначений період громадяни заощадили понад 300 млрд. юанів (\$45 млрд.). Це приблизно половина від загальної суми гонорарів адвокатів у Китаї минулого року.

В умовах розвитку правових технологій постає питання: чи здатен штучний інтелект стати ефективним помічником у судовому процесі, не порушуючи фундаментальні права людини? Одним із найважливіших прав у цьому контексті є право на справедливий суд, як гарантія захисту інших прав і свобод.

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Незалежний і безсторонній суд, встановлений законом – це ключова гарантія вирішення справи саме судом, створеним відповідно до закону, незалежним і безстороннім. Використання ШІ не повинне замінювати суддю або створювати враження, що рішення ухвалює не людина, а алгоритм. Відомі випадки використання систем штучного інтелекту для допомоги суддям у США, наприклад, система COMPAS – Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions [2], зазвичай використовувалась для оцінки ризику рецидиву, сприяння прийняттю рішень про звільнення під заставу та умовно-дострокове звільнення. Теоретична привабливість полягала в об'єктивності алгоритмів, які, як передбачалось, не мають людських упереджень. Проте дослідження ProPublica 2016 року виявило, що COMPAS неправильно називав темношкірих обвинувачених групою високого ризику майже вдвічі частіше, ніж білих обвинувачених, незважаючи на подібні кримінальні історії, підкреслюючи, як ці інструменти можуть посилити упередження, а не ліквідувати їх.

Отже, ШІ може бути технічним помічником (наприклад, для аналізу судової практики), але не може ухвалювати рішення, що мають юридичну силу, інакше це порушить вимогу про "суд, встановлений законом".

Наступна важлива складова – це публічність судового розгляду та обґрунтованість рішення, в цьому аспекті, важливими є прозорість процесу та доступ до обґрунтованого рішення. Якщо ШІ використовується для підготовки проекту судового рішення, то це рішення має бути переглянуте та ухвалене суддею. Також логіка, на якій ґрунтується ШІ-рекомендація, має бути зрозумілою та доступною сторонам (проблема так званих "чорних скриньок").

Говорячи про презумпція невинуватості, важливо зазначити, що алгоритми, створені на основі статистики, можуть упереджено оцінювати обвинувачених за певними ознаками (місце проживання, минулі порушення, соціальні характеристики), що суперечить презумпції невинуватості. У випадку кримінального процесу особливо важливо, щоб оцінка доказів і визнання вини залишалась виключною прерогативою суду, а не ШІ. Таким чином, використання ШІ у кримінальному судочинстві має бути особливо обмеженим і контрольованим.

Підсумовуючи, слід відмітити, що впровадження ШІ створює низку ризиків для реалізації кожного з цих компонентів. Нерідко виникають сумніви щодо прозорості роботи алгоритмів, можливості упередженості програмного забезпечення, відсутності механізмів апеляції тощо.

Регламент ЄС 2024/1689, відомий як *Акт про штучний інтелект*, став знаковим кроком у правовому врегулюванні використання ШІ в Європейському Союзі. Він не лише відкриває нові горизонти для інновацій, а й водночас чітко окреслює червоні лінії – особливо коли йдеться про фундаментальні права людини. Одним із найчутливіших аспектів є впровадження ШІ у сферу правосуддя.

Втручання штучного інтелекту в судовий процес викликає тривожні питання: чи зможе алгоритм дотримати неупередженість? Хто несе відповідальність, якщо система помиляється? Чи має людина право зрозуміти, як саме було прийнято рішення щодо неї?

Регламент чітко встановлює: рішення, які мають значущий юридичний вплив, не можуть прийматися виключно на основі роботи ШІ. Людина мусить залишатися в центрі процесу – не як спостерігач, а як гарант об'єктивності та справедливості. Це напряду пов'язано з правом на справедливий суд – право, яке передбачає реальну участь, можливість оскарження, і розуміння того, як було винесено рішення.

У тексті регламенту ШІ-системи, які застосовуються у правосудді, належать до категорії "високоризикових". Це означає, що до них висуваються особливо суворі вимоги: прозорість, відповідальна розробка, чітка документація, регулярна перевірка. І це логічно – адже йдеться про людські долі.

Особливої уваги заслуговує питання етичності. Регламент посилається на "людиноцентричний підхід" і принципи довіри до технологій. Людина має знати, коли вона спілкується з машиною, і має право не погодитися з її висновком. Проблема виникає, коли судді отримують "рекомендації" від ШІ, але не можуть пояснити, як вони були сформовані. Це підриває як прозорість, так і довіру до судової системи.

Окремо в регламенті засуджується використання ШІ для соціального скорингу, прогнозування злочинної поведінки на основі профілю, чи біометричної класифікації, яка може бути упередженою. Такі практики можуть стати небезпечним інструментом дискримінації або навіть цифрового контролю.

Також важливо, що документ передбачає обов'язкову оцінку впливу на основоположні права, якщо планується впровадження ШІ у державні чи судові процеси. Це має стати важливим елементом контролю, аби уникнути прихованих ризиків чи зловживань.

Що ще вражає – увага до пояснюваності. ШІ має бути не тільки потужним, а й зрозумілим. Суддя або посадова особа, яка спирається на

висновок системи, повинна мати змогу пояснити його логіку – інакше це вже не справедливий процес.

Таким чином, Regulation (EU) 2024/1689 чітко прописує, що в центрі мають залишатися права людини, зокрема право на справедливий суд. Використання штучного інтелекту в судовій сфері – це не лише про ефективність, а передусім про довіру. І лише якщо ця довіра збережена, технології можуть служити людині, а не навпаки.

Заслужовують на увагу й матеріали судової практики. Так, ухвалою від 08.02.2024 у справі № 925/200/22 Верховний Суд визнав подання представником Позивача заяви про роз'яснення постанови Верховного Суду від 11.12.2023 у справі № 925/200/22 зловживанням процесуальними правами та залишив цю заяву без розгляду. Верховний Суд, зокрема, зазначив:

1) у справі, що розглядається, учасник використовує технологію штучного інтелекту не як засіб сприяння здійсненню належного правосуддя, а навпаки – з метою заперечення (ставлення під сумнів, оскарження) вже зроблених судом висновків. Протиставлення учасником судового процесу у процесуальній заяві висновків судової палати Верховного Суду з правового питання та штучного інтелекту, що не має нормативного регулювання та науково доведеного підґрунтя для використання, як підстава для роз'яснення рішення суду, неминуче спричиняє проблеми з точки зору впливу на авторитет Верховного Суду, його судової практики та довіри до судової влади в цілому;

2) навмисне чи недбале зловживання ресурсами суду, в тому числі використання штучного інтелекту без належного розуміння його можливостей, як підстава для протиставлення його висновків висновкам суду, можуть підірвати довіру до судової системи. Така поведінка суперечить меті права на звернення до суду. Дії заявника у сукупності, зокрема апелювання до "позиції" штучного інтелекту "ChatGPT", згенерованого ним у відповідях з окремого питання, що вже розглянув суд, є виявом неповаги до суддів Верховного Суду.

Підсумовуючи викладене, можна прийти до висновку, що цифрова трансформація, зокрема впровадження ШІ у правосуддя, має потенціал підвищити ефективність судової системи, проте водночас ставить під загрозу фундаментальні права людини. ШІ може бути корисним інструментом, але остаточні рішення мають ухвалювати незалежні судді. Необхідні прозорість алгоритмів, можливість апеляції та етичний нагляд. Як вказує практика ЄС і український досвід, ШІ не повинен підміняти суддю, а лише допомагати забезпечувати справедливе й людяне правосуддя.

Література:

1. У Китаї штучний інтелект повністю інтегрували у правову систему. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/244322-v-kitae-iskusstvennyy-intellekt-polnostyu-integrirovali-v-pravovuyu-sistemu> (дата звернення: 17.04.2025)

2. COMPAS і дебати щодо штучного інтелекту у кримінальних вироках. URL: https://codesandcourts.com/2024/09/20/compas-and-the-debate-over-ai-in-criminal-sentencing/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 17.04.2025)

3. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on artificial intelligence and amending certain Union legislative acts (Artificial Intelligence Act) / European Union. Official Journal of the European Union. 2024. L 1689. P. 1–145. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1689> (accessed: 17.04.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-53>

СУДОВІ ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Процюк Ігор Валерійович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії права,*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Розбудова в Україні демократичної правової держави передбачає насамперед реалізацію положення статті 3 Конституції України в якій зазначається, що «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Відтак, права людини є тим стрижнем, які визначають внутрішню сутність і призначення держави, накладають на неї обов'язки щодо забезпечення їх реалізації в повному обсязі і, відповідно, передбачають її відповідальність перед людиною, а також сприяють підвищенню ролі і значення права в житті суспільства, формуванню належного рівня правової свідомості, високої правової культури для реального втілення в життя принципу верховенства права та побудови правової держави.